

балалардың мектепке психологиялық дайындығын зерттеу оның әр компонентін жеке зерттеуді қамтиды.

Мектепте оқуға әлеуметтік-психологиялық дайындық балаларда басқа балалармен, мұғалім-дермен қарым-қатынас функциясының қалыптасуымен байланысты. Болашақ оқушы басқа адамдармен қарым-қатынас орната білуі, басқалармен бірге әрекет ете білуі, мойынсұнып, өзін қорғай білуі керек. Психологиялық дайындықтың бұл компоненті балалардың басқалармен қарым-қатынас жасау қажеттілігін, ұжымда өмір сүру қабілетін дамытуды қамтиды. Физикалық дайындық жалпы физикалық дамудың барлық көрсеткіштерін біріктіреді: бой, салмақ, бұлшықет тонусы, көру, есту, ұсақ және жалпы моторика, баланың жүйке жүйесінің жағдайы және басқа көрсеткіштер. Мектептегі оқытуға сөйлеу дайындығы мектеп жасына дейінгі балалардың логопедиялық қорытындысы, олардың оқу кезеңі, ауызша сөйлеуді меңгеру деңгейі (дыбыстық айтылу, фонематикалық қабылдау, сөздің силлабикалық құрылымы, сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымы, келісілген сөйлеу) және қарапайым жазу және оқу дағдылары негізінде анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Білім туралы-Қазақстан Республикасының Заңы, Астана, 2007 ж
2. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы ҚР 2002 жылғы 23 шілде
3. Өмірбекова Қ.Қ., Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатова Г.Б., Алматы: Дәуір, 2011-648 б. «Логопедия» оқулығы
4. Намазбаева Ж. «Дефектологтың кеңесі» Алматы, 1980 ж
5. Оспанбаева М.П. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы / М.П.Оспанбаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 232 бет
6. Ж.Жанділдаева- Инклюзивті білім беру мазмұны
7. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.
8. Психология здоровья: Учебник для вузов / Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с. – (Серия «Учебник для вузов»).
9. Татаринцева А. Ю. Детские страхи: куклотерапия в помощь детям / Татаринцева А.Ю., Григорчук М. Ю. – СПб. : Речь, 2007. – 218 с.

УДК 376.37
МРНТИ 14.29.29

Аутаева А.Н¹, Абуова Н.М²
п.э.к., профессор

7М01902 – Арнайы педагогика: Логопедия бойынша мамандар даярлау
мамандығының 2 курс магистранты

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ САУАТТЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Бұл мақалада әртүрлі ғалымдардың жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сауаттылығының даму ерекшеліктері туралы қарастырылады. Мақалада жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалар туралы және сауаттылыққа оқытудың анықтамасы берілген.

Түйін сөздер: жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалар, мектеп жасына дейінгі ЖСТД балалардың сауаттылығы, ЖСТД балаларды зерттеген ғалымдар.

Аутаева А.Н¹, Абуова Н.М²

1 к. пс. н., профессор

2 Магистрант 2 курса специальности 7М01902 - Специальная педагогика: Логопедия,

nnnazymmm.115@mail.ru

1,2 КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ИССЛЕДОВАНИЯ ГРАМОТНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ С ОНР

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности развития грамотности дошкольников с общим недоразвитием речи разных ученых. В статье рассказывается о детях с общим недоразвитием речи и дается определение обучения грамоте.

Ключевые слова: дошкольники с общим недоразвитием речи, грамотность детей дошкольного возраста, ученые, изучающие детей с ОВЗ.

A.N. Autaeva¹, N.M. Abuova²

1 candidate of psychological sciences, professor

2 master student of the 2nd year of the specialty 7M01902 Special Pedagogy: Speech Therapy,

nnnazymmm.115@mail.ru

1,2 KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

THE THEORETICAL BASIS OF THE STUDY OF LITERACY OF PRESCHOOLERS WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT

Abstract

This article discusses the features of the development of literacy of preschoolers with a general underdevelopment of the speech of different scientists. The article tells about children with general underdevelopment of speech and gives a definition of literacy.

Keywords: preschoolers with general speech underdevelopment, literacy of preschool children, scientists studying children with disabilities.

Сауаттылық дегеніміз – адамның ана тілінде оқу және жазу дағдыларын меңгеру дәрежесі. Балаларды сауаттылыққа үйрету мектеп жасына дейінгі жастан басталады және мұндай балаларды сауаттылыққа дайындау қазіргі кездегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балаларды зерттеген ғалымдар балаларды сауаттылыққа дайындау мектеп жасына дейінгі кезеңнен басталатынын айтқан.

Л.Е. Журованың "Обучение грамоте в детском саду" еңбегі П.Я. Гальперин, А.В. Запорожец, Д.Б. Элькониннің дайындаған зерттеулеріне сүйене отырып, сауаттылыққа оқытудың теориялық негізін қалаған. Ол ақыл ойы кем мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеуге арналған болатын. Ұсынылған сауаттылыққа оқыту курсы балалардың жас ерекшеліктері мен мүмкіншіліктерін ескереді.

К.Д. Ушинский балаларды сауат ашуға оқыту үшін дыбыстың, жазу-оқудың аналитикалық-синтетикалық әдісін ұсынды, бұл әдіс революцияға дейінгі жүйесінде кеңінен қолданып, өзін ақтады. Бүгінгі мектеп тәжірибесінде де кеңінен қолданылып келеді. Оқыту үрдісінде әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолданудың қажеттігін талап ете отырып, Ушинский олардың ішіндегі негізгілерді түсіндіріп оқыту, мұғалімнің әңгімесі, әңгіме, жаттығулардың әртүрлі түрлері (ауызша, графикалық, жазбаша) деп есептеді. Ушинский қайталауға ерекше мән берді. Оның пікірінше, біржүйелі өткізілген қайталауларсыз оқушыларды қажетті білім көлемі берік меңгеруді қамтамасыз ету мүмкін емес. Ол салыстыру сияқты педагогикалық

тәсілді өте жоғары бағалады. Осы тәсілдің көмегімен Ушинский оқушылардың оқылатын заттар мен құбылыстардың негізгі қасиеттерін анық және дәл қол жеткізуін айтқысы келді.

Т.Г. Рамзаева сөйлеу тілінің және ойлау қабілетінің әр түрінде сауаттылыққа оқытуды қарастырады. Оған: әңгімелесу, түсінік айту, бақылау, ертегі айту, жұмбақ шешу, дыбыстық қоюлар, кинофильмдер, декламация, телебағдарламалар жатады. Бұл жұмыс түрлері оқуға және жазуға бағытталған кезеңдерде сөйлеу тілінің пайда болуымен сәйкес келеді. Білім көп қайталаусыз қалыптаспайды. Сауаттылыққа үйрену үшін де көп оқып, көп жазу керек. Оқуға да жазуға жаңа мәтіндер беріліп отырады. Мектепте оқу қарапайым оқу мен жазудан басталады. Сауаттылыққа оқытудың жоғары дәрежеде көрінуі олардың бастапқы оқытылуына байланысты болады.

Ю.Ф. Монтессоридің жазуға үйрену, сосын оқуға үйрену әдісі балаларға тек оңай жазуға және оқуға ғана емес, ол жақсы жазу мен оқуды үйретеді. Оған алдын ала дайындалған жаттығулар мен бекітуге арналған әріптер және сурет салу жатады. Сөздерді құрастыру кіші және үлкен жастағы балаларға бірдей ләззат береді. Бұл жаттығулар балаларға жұмысқа дайындалуға мүмкіндік береді, мақсаттарына жетуге жол ашады. Балалар өздері дайындалу керек деген ойға келеді. «Қателікпен және әлі дайын емес затты батыл қолданар кезде бала өзінің жіберген қателіктеріне сезімталдықпен қарайды», – дейді Монтессори. «Менің жазудағы әдісім, – дейді ол, – педагогикалық: ол бала қателіктердің алдын алатын қайырымды ойларға тұйықталады». Монтессоридің жазу мен оқуды үйретуге арналған әдісі тек балабақшада ғана емес жалпы мектептің бірінші сатыларында да қолдануға болады.

Г.А. Каше альтернативті әдіспен сауаттылыққа оқыту мектепке дейінгі оқыту мекемелерінде логопедтер бұрыннан тәжірибе жүзінде қолданып келеді. Бұл әдісті талдау барысында түзетіп оқыту дидактикалық тәсілдерге сүйене отырып жүзеге асырылады. Ойлау қабілетін белсенді бақылап отыру да оқудың негізіне енгізілді. Балалардың тілге деген қызығушылығы оянады [1].

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалар дегеніміз – есту қабілеті мен ақыл – ойы қалыпты дамыған, бірақ сөйлеу тілі жүйесінің барлық компоненттері бұзылған балалар. ЖСТД балаларды Қ.Қ. Өмірбекова, Г.Б. Ибатова, Г.Н. Төлебиева, М.С. Грушевская сияқты қазақстандық ғалымдар зерттеген. Ал ресейлік ғалымдардан Р. Е. Левина, Л.Ф. Спирина, Н.А. Никашина, Г. А. Каше, Т. Б. Филичева және т.б. ғалымдар зерттеген [2].

Балаларды сауаттылыққа оқыту дегеніміз – балалардың жазбаша сөйлеу тілін және оқу қабілетін қалыптастыру. Балалар сауаттылықты меңгеру үшін олардың сөйлеу тілінің барлық компоненттері даму керек. Ал ЖСТД балаларда олар жеткіліксіз қалыптасқан.

ЖСТД мектеп жасына дейінгі балаларды сауаттылыққа оқыту мәселесін келесідей ғалымдар ұсынған болатын: А. А. Докшиной, А. Н. Корнева, Г. А. Каше, Т. Б. Филичева, Н. В. Нижегородцева, Т. А. Ткаченко, Г. В. Чиркина және т.б. Осы ғалымдардың ғылыми жұмыстарына сәйкес, ЖСТД балаларда оқу мен жазуды меңгерудің дайындық шарттары бұзған. Ал, ол осы балалардың қалыптастыру, түзету және дамыту қажеттілігін анықтайды.

ЖСТД балалардың оқытуды үйрету кезінде кездесетін қателіктері мен қиындықтары, көбінесе, тілдің барлық компоненттерінің: фонетикалық-фонемалық және лексикалық-грамматикалық жетілмеуінің болатындығын көрсетеді.

А. Е. Алексеева сауаттылықты оқыту үшін ЖСТД балаларға қажет шарттарды үш топқа біріктірді.

Алғышарттардың бірінші кешеніне есту қабілеті, ауызша сөйлеу компоненттері, визуалды-кеңістіктік функциялар, талдаудың, синтездеудің, жалпылаудың ақыл-ой операциялары жатады. Екінші кешенге моторлы, сөйлеу және визуалды-кеңістіктік функциялары кіреді. Үшінші кешен психикалық белсенділікті, моториканы қамтиды.

Бірінші кешен, А. Е. Алексееваның пікірінше, ЖСТД мектеп жасына дейінгі балалардың оқу мен жазуды игеруге дайындығының басты шарты болып табылады, ал екінші және үшінші кешендер оның ажырамас бөлігі болып табылады [3]. Яғни, ЖСТД бала үшін қарым-қатынас және ойлау құралы ретінде пайдалану сауаттылықты оқытудың басталуындағы әл-

ауқаттың басты шарты болып табылады. Сонымен, сөйлеуді дамытудың үшінші деңгейі бар балалар, әдетте, қарапайым оқу және жазу дағдыларын игереді, бірақ сонымен бірге сөйлеудің фонетикалық жағының, лексиканың және грамматикалық жүйенің дамуындағы бұзылуларға байланысты көптеген қателіктер жібереді. Мұндай балалар үшін ауызша сөйлеуді дамыту және сауаттылыққа дайындық, сонымен қатар дыбыстық талдау дағдыларын қалыптастыру, моториканы дамыту және қимылдарды үйлестіру бойынша жүйелі сабақтар қажет.

Мектеп жасына дейінгі ЖСТД балалардың моторикасы біраз зардап шеккен: қолапайыз қозғалыстар, қолдың ұсақ моторикасының жетіспеушілігі. Сонымен қоса, балаларға мәдени-геникалық жұмыстарды орындауда қиналады, олар ұзақ уақыт бойы сурет салуға және қолмен жұмыс істеуге қызығушылық танытпайды, сондықтан да қолдың жазуға дайындығының дамуы кешіктіріледі.

Олардың қолапайсыз қимылдары дене шынықтыру және музыка сабақтарында да байқалады: қимылдарды орындау кезінде, бір қимылдан екінші қимылға ауысқан кезінде қарқыны мен ырғағында артта қалушылық байқалады. Көркем шығармашылық сабақтарында балалар қарындашты дұрыс ұстамайды, қолдары қолапайсыз болады, сондықтан көптеген балалар сурет салуды, мүсіндеуді, кесуді ұнатпайды және визуалды - кеңістіктік аппликацияларда элементтерді орналастырудың қиындықтары байқалады [4].

Қолдың қозғалыстарының бұзылуы саусақ гимнастикасын орындау кезінде көрінеді. Балаларда еліктеу бойынша өзіндік қимылдар қиындық тудырады (мысалы, «құлып», «сақина» саусақ гимнастикалары). Көбісі бір уақытта ұйымдастырылған қимылдарды жақсы орындайды, бірақ бір уақытта екі түрлі жаттығуларды орындауда көптеген қателіктер жібереді. Саусақтардың бас бармақтан кішкентай саусаққа дейін кезектесіп бүгілуі баяу қарқынмен жүзеге асырылады және бірнеше саусақтардың бір уақытта қозғалуымен бірге жүреді.

Балалардың фонемалық есту қабілеті біртіндеп, табиғи даму процесінде пайда болады. Үш жасында бала сөйлеудің барлық дыбыстарын есту арқылы ажырататынына қарамастан, фонемалық есту қабілетінің дамуы мен жетілуі мектеп жасына дейінгі кезеңде де жалғасады. Бұл дамудың негізгі шарты-басқалармен қарым-қатынас арқылы сөйлеуді дамыту. Фонемалық есту-бұл бүкіл күрделі сөйлеу жүйесінің, соның ішінде ауызша сөйлеу, жазу, оқу дамуының негізі.

М. Е. Хватцев фонемалық естуді «сөйлеу дыбыстарын адамның есту қабілетінің негізгі сапасы болып табылатын семантикалық бірліктер ретінде қабылдау қабілеті» деп анықтады [5]. Демек, фонемалық есту-бұл ана тілінің фонемаларын естуге және ажыратуға мүмкіндік беретін физикалық естудің ерекше түрі. Фонемалық қабылдау-бұл сөздің дыбыстық құрамын талдау.

Баланың сөйлеуінің дыбыстық жағы артикуляциялық аппарат дайын болған кезде ғана емес, сонымен қатар ол өзінің және басқалардың сөйлеуінде дұрыс және дұрыс айтылмаған дыбыстарды жақсы естіп, ажырата алатын жағдайда да дұрыс қалыптасады. Керісінше, дыбыстардың артикуляциясының айқындылығының төмендеуі және ЖСТД балалардың түсініксіз сөйлеуі есту қабілетінің қалыптасуына мүмкіндік бермейді. Балалар өздерінің айтылуын толық бақылауға әлі де қабілетті емес, олар айтылуы жағынан жақын сөздерді ажырату, сол берілген дыбысқа суреттерді таңдау, буындарды тану бойынша тапсырмаларды нашар орындайды [6].

Мұндай балалардың ритмикалық қабілеттерін зерттегенде, яғни ритмикалық қатарларды қабылдау және қайталау кезінде соққылардың санын анықтауда және ырғақтың берілуінде қателіктер байқалады. Сонымен қатар, олардың қолапайсыз қимылдары айқын көрінеді және кейбір 5-7 жастағы балалар үшін бұл тапсырмаларды мүлдем орындай алмайды.

А. Н. Корнева (1995 ж.), М. З. Кудрявцева (1995 ж.), Г. А. Глина (1996 ж.), Т. А. Ткаченко (2000 ж.) сияқты авторлардың зерттеулері көрсеткендей, мектеп жасына дейінгі ЖСТД балаларда, қалыпты сөйлейтін балаларға қарағанда сауаттылыққа дайындығы екі есе нашар.

Бұл ЖСТД балалардың фонемалық, фонетикалық жүйелері, ұсақ моторикасы, визуалды-кеңістіктік бағдарлай алуында және ырғақ сезімін қалыптастыруда ауытқулардың бар екендігі көрінеді.

Сондықтан, сауаттылықты оқытудан бұрын келесі бағыттар бойынша логопедиялық жұмыстар жүргізілуі керек:

1. Фонематикалық қабылдауын дамыту. Вербальді емес және сөйлеу дыбыстарын тану. Дыбыстар, сөздер мен сөз тіркестеріндегі дауыстың биіктігін, күшін, тембрін ажырату. Дыбысталуы жағынан жақын сөздерді ажырату. Фонемалар мен буындарды саралау. Қарапайым дыбыстық талдау дағдыларын дамыту.

2. Дыбыс айту бойынша жұмыс. Фонемалардың айтылуындағы барлық кемшіліктерді жою (бұрмалау, ауыстыру, дыбыстың болмауы).

3. Дыбыстық талдау және синтездеу дағдыларын дамыту. Сөйлемнен сөздерді, сөздерден буын, буындардан дыбыстарды ерекшелеу. Дауысты және дауыссыз дыбыстарды ажырату. Сөз құрамынан дыбыстарды таңдау. Дыбыстарды буындарға, буындарды сөздерге біріктіру. Сөздегі дыбыстардың реттілігін, буын санын анықтау. Берілген дыбысқа немесе буынға сөздерді ойлап табу.

4. Сөздік қорын кеңейту және оны күнделікті өмірде қолдана білуді дамыту. Балаларды әр түрлі етістік негіздерінен (мысалы, келді, ұшып кетті, жүгірді) сөз құрудың әртүрлі тәсілдеріне үйрету. Түбір сөздерді таңдау.

5. Грамматикалық дағдыларын дамыту. Жалғауларды қолдануды түсіндіру, жайылма және қысқа сөйлемдерді құрау бойынша жұмыс.

6. Байланыстырып сөйлеу тілін дамыту. Сипаттама әңгімелерді құрастыруға үйрету, шағын мәтіндердің мазмұнын айтқызу қабілетін дамыту.

7. Ұсақ моторикасын дамыту және саусақтардың қимылын үйлестіру, сонымен қатар графикалық дағдылар мен қабілеттерін дамыту.

8. Ритм мен визуалды-кеңістіктік бағдарлау сезімін дамыту (өз денесінің сызбасында, қоршаған ортада, қағаз бетінде) [7], [8].

Балаға жазбаша сөйлеуді меңгеруге дайындық тұрғысынан барынша тиімді көмектесу үшін осы бағыттар бойынша жұмысты мектепке дейінгі жаста бастау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Специальная педагогика», №2(37) 2014 г. – 82 бет.
2. Қ. Қ. Өмірбекова, Г. С. Оразаева, Г. Н. Төлебиева, Г. Б. Ибатова Логопедия/ Алматы, 2011 – 469 бет.
3. Алексеева, А. Е. Подготовка детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи (ОНР) к овладению письменной речью [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / А. Е. Алексеева ; Московский гос. пед. ун-т. – Москва, 2007 – 194 бет.
4. Подласый, И. П. Педагогика: 100 вопросов - 100 ответов [Текст]: учеб. пособие для вузов / И. П. Подласый. – М. : Владос, 2004 – 365 с.
5. Эльконин, Д. Б. Как учить детей читать [Текст] / Д.Б. Эльконин. – М.: Просвещение, 1976 – 416 бет.
6. Сиротюк, А. Л. В инструментальную копилку практикующего логопеда [Текст] / А. Л. Сиротюк // Логопед. – 2006 – № 2 – С.4-13.
7. Кашие, Г. А. Подготовка к школе детей с недостатками речи [Текст]: пособие для логопеда / Г.А.Кашие. – М. : Просвещение, 1985 – 207 бет.
8. Хамидулина, Р. М. Обучение грамоте. Подготовка к школе [Текст] / Р. М. Хамидулина. – М. : Изд-во «Экзамен», 2009 – 243 бет.